

Recenzija

JAROSLAV'O DVORAK'O, VALENTINOS BURKŠIENĖS, MANTO DŪDOS, ALVYDOS OBRIKIENĖS, INDRĖS NARBUTIENĖS MOKSLO STUDIJA „E. DALYVAVIMAS: GALIMYBĖS IR IŠŠŪKIAI SAVIVALDAI“

EDITA STUMBRAITĖ-VILKIŠIENĖ¹

Klaipėdos universiteto leidykla neseniai išleido mokslo studiją, pavadinimu „E. dalyvavimas: galimybės ir iššūkiai savivaldai“. Knygos pristatymas skaitytojams sutapo su COVID-19 pandemijos antrąja banga Lietuvoje ir karantino sąlygų įvedimu bei nuosekliu šių sąlygų griežtinimu: perėjimu prie nuotolinio darbo, susitikimų ir susibūrimų apribojimais, bendravimo darbo klausimais perkėlimu į nuotolinius susirinkimus, pasitelkiant įvairias komunikacines programas ir platformas. 2020 metų pasaulinė pandemija ir viruso plitimas, kaip sunkiai valdomas išorinis veiksnys, paskatino ar net privertė viešojo sektoriaus institucijas pakeisti savo įprastą darbo tvarką, taisykles, išmokyti naujų darbo metodų, naudotis tomis priemonėmis, kurios iki tol nenaudotos arba naudotos tik pavienių institucijų iniciatyva. Sparčiai vykstantys pokyčiai ir trumpas pereinamasis laikotarpis buvo kupini technologinių, žinių, gebėjimų, emocinių ir kitų iššūkių, tačiau neįprastos, iš esmės priverstinės aplinkybės atskleidė ir didžiules naujos socialinės realybės kūrimo galimybes, naudojant informacinių technologijų išteklius.

Atsižvelgiant į šių dienų aktualijas, mokslo studijos tematika yra kaip reta savalaikė praktiniu ir aktuali moksliniu požiūriu, plėtojant ir sisteminant ilgametį mokslininkų įdirbį e. dalyvavimo (t. y. išmanaus dalyvavimo) ir e. valdysenos (t. y. išmanios valdysenos) srityse. Mokslinių tyrimų įžvalgos ir realios tiriamų objektų praktikos bei veiklos aplinkybės dažnai disonuoja, t. y. esamos sąlygos lemia naudojamas priemones, gebėjimų ar žinių stoka – lėtus pokyčius dėl motyvacijos ir politinės valios trūkumo pradėti atnaujintą veiklą. Lietuva pripažįstama viena pažangiausių valstybių technologijų prieinamumo prasme, kaip turinti ypač spartų internetą, kuris, tikėtina, ateityje dar spartės ir tam neišvengiamai turės įtakos 5G technologija bei valstybės institucijų veiklos persikėlimas į internetą. Visgi ne visada techninių sąlygų išpildymas lemia institucijų pokyčių poreikį. Studijos autoriai pripažįsta, kad išmaniosios valdžios galimybės yra ribotos ne dėl nepakankamos technologinės pažangos, bet dėl politinių (demokratinės veiklos patirties stoka) ir socialinių priežasčių (skirtingi kartų / piliečių gebėjimai). Tuo tarpu valdysenos principų taikymas įmanomas tik plėtojant ir sistemingai taikant įvairias piliečių aktyvumo / įtraukties formas viešųjų institucijų darbe bei svarstant visuomenei aktualius sprendimus. E. dalyvavimas gali būti viena iš valdysenos tikslų siekimo priemonių ir vietos savivaldos lygmuo tam palankus dėl glaudesnio vietinės valdžios ir bendruomenės santykio, sprendžiamų problemų tiesioginio patyrimo. Tačiau e. valdysenos įgyvendinimas taikant e. dalyvavimo (ir ne tik) priemones dėl įvairių priežasčių gali būti ne visada sklandus ir greitas. Mokslo studijos autoriai pagrįstai formuluoja mokslinę problemą ir kryptingai siekia iškelto tikslo – išanalizuoti, kokių problemų kyla Lietuvos savivaldybėms, įgyvendinant e. dalyvavimą. Remiamasi I. M. Hassan'o, A. A. Mahdi, N. J. Al-

¹ Edita Stumbraitė-Vilkišienė – Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Viešojo administravimo ir politikos mokslų katedros lektorė, daktarė (socialiniai mokslai – vadyba ir administravimas 03S)
El. paštas: dr.stumbraite@gmail.com

Khafaji (2014) suformuluotu išmaniosios valdžios modeliu, pagrindinį dėmesį sutelkiant į mobilios valdžios ir socialinių medijų aspektus ir neplėtojant debesų kompiuterijos konteksto.

Mobili valdžia (m. valdžia) ir mobilus dalyvavimas (m. dalyvavimas) jau keletą metų yra vieni populiariausių mokslinių tyrimų objektų, ypač užsienio autorių darbuose. Visgi nepaisant mokslinių tyrimų gausos, m. dalyvavimo idėja kelia daug skirtingo pobūdžio klausimų: nuo technologijų saugos ir patikimumo iki besinaudojančiųjų technologijomis išmanumo, patirties bei motyvacijos. Studijos autoriai taikliai akcentuoja, kad pats savaime technologinių prieigų sukūrimas, diegimas ir net dirbančiųjų viešojo sektoriaus srityje apmokymas nei m. dalyvavimo, nei m. valdysenos nesukuria. Būtina viena pagrindinių dedamųjų – visuomenės pasitikėjimas, kada į m. valdysenos procesus įsitraukia gyventojai, įvairios interesų grupės, NVO organizacijos, bendruomenės, verslo atstovai ir kiti suinteresuotieji asmenys, viena ar kita forma norintys dalyvauti viešųjų reikalų tvarkymo procese, kuriant viešąsias paslaugas ar ieškant galimų aktualių problemų sprendimų. Kitaip tariant, m. dalyvavimas, nors vyksta naudojantis mobiliaisiais įrenginiais, pirmiausia turi būti motyvuojantis ir atviras net ne visada struktūruotam ar pasikartojančiam gyventojų dalyvavimui. M. dalyvavimas priartina ir išplečia norinčiųjų įsitraukti dalyvavimo galimybes, kartu kelia reikalavimus darbuotojams, kurie moderuoja realius dalyvavimo veiksmus (pvz., atsako į klausimus, rašo komentarus, veda diskusijas ir pan.). Tenka pripažinti, kad m. dalyvavimas kelia tam tikrus iššūkius tiek piliečiams, tiek valdžiai, kartu leidžia išbandyti naujus sąveikos būdus, nebūtinai keičiant tradicines formas, bet pateikiant daugiau alternatyvų, kurios padidėjus lankstumui gali pasiteisinti įvairiose situacijose.

Siekiant atskleisti bendrą Lietuvos situaciją e. dalyvavimo požiūriu, studijoje analizuojamos visų šešiasdešimties savivaldybių interneto svetainės. Minėta analizė padeda įvertinti *status quo* situaciją e. dalyvavimo galimybių ir trikdžių požiūriu. Mokslinio naujumo ir tyrimo objekto išsamesnio ištirimo tikslais ypač sveikintinas mokslinės studijos autorių sprendimas turinį praturtinti aktualiais dalyvaujamojo biudžeto aspektais. Pastarasis konceptas Lietuvos mokslininkų darbuose nagrinėjamas gana ribotai, todėl dalyvaujamojo biudžeto analizė, žvelgiant iš m. dalyvavimo perspektyvos, reikšmingai papildo mokslines žinias ir sudaro praktinio taikymo iniciatyvų pagrindą. Svarbu paminėti, kad dalyvaujamojo biudžeto problematika pristatoma kaip nuosekli 2019 m. pradėto projekto „Dalyvaujamojo biudžeto įgalinimas Baltijos jūros regione“ (EmPaci) (angl. *Empowering Participatory Budgeting in Baltic sea Region*) tąsa. Vykdamas šį projektą dvi Lietuvos savivaldybės ruošiasi įgyvendinti dalyvaujamojo biudžeto principus. Apskritai dalyvaujamojo biudžeto aktualumas Lietuvos savivaldybėse suprastas gana neseniai – tik 2018 m., kai Alytaus miesto savivaldybė pirmoji tai įgyvendino. Šiuo požiūriu tradicinio dalyvaujamojo biudžeto sampratos papildymas elektroninio dalyvaujamojo biudžeto (e. dalyvaujamojo biudžeto) įžvalgomis praplečia teorinį žinojimą, kartu sudaro prielaidas visapusiškai praktinio taikymo analizei Lietuvos savivaldybėse.

Mokslo studijos struktūra atitinka įprastus mokslinių darbų reikalavimus: pristatyta tyrimo problema, tikslas, nurodytos esminės metodologinės kryptys ir taikyti konkretūs tyrimo instrumentai. Tyrimo metodologija pagrįsta įvairiapusišku tiriamos problemos supratimu, pateikiant susistemintas eilės autorių e. valdysenos interpretacijas, įvertinant esminius išmaniosios valdžios sudėtinis elementus ir jų tarpusavio sąveikas, pristatant socialinių medijų vaidmenį įgyvendinant e. dalyvavimą bei išskiriant konceptualias elektroninio dalyvaujamojo biudžeto prielaidas. Tikslinga pažymėti, kad mokslo studijos teorinį pagrindą sudaro literatūros analizės metodu gauti apibendrinimai ir prielaidos, kurios papildomos atvejo analizės, iš dalies struktūruoto interviu ir taikant lyginamąjį metodą surinktais duomenimis. Transguliacinė metodų taikymo prieiga pasiteisina, siekiant atskleisti tiriamą objektą iš skirtingų požiūrio perspektyvų bei išanalizuoti mažai tirtos srities specifiką.

Visos penkios mokslo studijos dalys lygiaverčiai vertingos moksliniu ir praktiniu lygmenimis. Demonstruojama nuosekli tyrimo logika, apimanti penkis esminius komponentus: e. valdysena, socialinės medijos, e. dalyvavimas, m. dalyvavimas, e. dalyvaujamas biudžetas. Autoriai tiksliai ir pagrįstai teorines įžvalgas papildo statistiniais ir empiriniais duomenimis.

Pirmojoje mokslo studijos dalyje „E. valdysenos koncepcija“ nuosekliai pristatomi e. valdysenos principai ir pagrindiniai komponentai bei pateikiamos skirtingų autorių e. valdysenos sampratos interpretacijos, kurios studijos autorių pagrįstai įvertinamos ir sisteminamos, stengiantis išryškinti esminius reiškinių požiū-

nius. Remiantis daugelio užsienio autorių atliktais tyrimais nurodomos e. valdžios ir e. valdysenos prasminės skirtys, šiuolaikinių informacijos ir ryšių technologijų pritaikymo viešiesiems procesams įtaka piliečių bei valdžios institucijų santykiams, jų išraiškos galimybės, besikeičiančiam piliečio vaidmeniui.

Antrojoje mokslo studijos dalyje „Kintantis medijų vaidmuo“ nagrinėjamas naujųjų medijų, ypač socialinių tinklų, poveikis demokratijos procesams ir struktūroms, ieškoma atsakymo į klausimą, kiek socialinės medijos palaiko ar stiprina demokratinius procesus, kokias grėsmes demokratiniams principams gali kelti tolesnis medijų naudojimas viešajame gyvenime. Išryškinamas neišnaudotas socialinių medijų potencialas, siekiant didinti valdžios legitimaciją, atsižvelgiant į mažėjančią tradicinę konvencinę dalyvavimą šiuolaikinės demokratinės valstybės. Į socialinių medijų naudojimo galimybes besigilinantys skaitytojas netiesiogiai raginamas diskutuoti, siekiant įvertinti neigiamus ir teigiamus išmaniosios komunikacijos aspektus, apsvaryti, kiek m. valdysenos priemonės apskritai suderinamos su demokratijos vertybėmis ir ar jos gali padėti spręsti demokratijos deficito problemą. Kita vertus, kyla klausimas, ar tolesnėje perspektyvoje nesusidursime su e. demokratijos krize, kuri susijusi su informacijos pertekliaus problema ir iš to kylančia dar didesne visuomenės apatija bei nusišalinimu nuo viešųjų reikalų sprendimo. Autoriai pagrįstai teigia, kad socialinės medijos turi galią atrinkti turinį vartotojams ir tuo jų įtaka didesnė nei tradicinės žiniasklaidos priemonių, tačiau kartu išryškėja dezinformacijos, poliarizacijos ir visuomenės fragmentacijos dilemos. Siekiant priimti dėl prieštaringos situacijos reikia visapusiško ir gilesnio supratimo, kaip tradicinės ir išmaniosios valdysenos priemonės gali veikti ne tik viešųjų institucijų veiklą, bet ir skirtingas visuomenės interesų grupes, neretais atvejais – ir pavienius suinteresuotus asmenis.

Trečiojoje mokslo studijos dalyje „Visuomenės e. dalyvavimas“, tęsiant antrojoje dalyje pradėtą *pro et contra* socialinių medijų diskusiją, analizuojamas skaitmeninių medijų poveikis naujų piliečių dalyvavimo formų atsiradimui (arba toms pačioms tradicinėms formoms, tik elektroniniu formatu), iš to kylantys iššūkiai ir galimybės, aptariama svarstomosios demokratijos idėja. Nemažai dėmesio šiame skyriuje skiriama politiniam lygmeniui, nagrinėjami skaitmeninių medijų įtakos politiniam dalyvavimui, komunikacijai, galios formavimui būdai. Autorių teigimu, moksliniai tyrimai atskleidė, kad internetinių (angl. *online*) politinių partijų svetainių lankymas ir socialinių medijų naudojimas politiniams tikslams lemia (angl.) *offline* politinio dalyvavimo išaugimą politinių kampanijų metu. Kita vertus, pripažįstama, kad reikia daugiau e. dalyvavimo tyrimų, nes esami moksliniai tyrimai rezultatų požiūriu yra gana prieštaringi.

Studijos autoriai taikliai įvertino, kad socialinių medijų išmanymas ir naudojimas atveria didžiules galimybes e. dalyvavimo įvairovei vietos savivaldos lygmeniu. Logiškai ir nuosekliai įvardijami esminiai argumentai, kartu mokslinėje studijoje pripažįstama, kad siekiant sėkmingai ir tikslingai naudoti socialines medijas, svarbu atsižvelgti į kiekvienos savivaldybės specifiką, išteklius (technologinius, žmonių, infrastruktūros ir pan.), prieigą ir valdymą, politinę valią, darbuotojų kompetenciją ir net konkrečios teritorijos socialinį gyventojų paveikslą.

Ketvirtojoje mokslo studijos dalyje „Mobilusis dalyvavimas savivaldoje“ nagrinėjama mobiliojo dalyvavimo koncepcija, jo įgyvendinimo galimybės vietos savivaldoje ir praktinio taikymo iššūkiai. Studijos autoriai taikliai pastebi, kad moksliniuose tyrimuose dažniausia m. dalyvavimas analizuojamas m. valdžios, o ne m. valdysenos kontekste. Kitaip tariant, m. dalyvavimas apribojamas informacijos ir paslaugų gavimu virtualia forma, tuo tarpu e. valdysenos kontekstas numato tinklinę dalyvių sąveiką ir realų įsitraukimą. Kita aktuali problema – mokslinių tyrimų, kurie pagrįstų, kokios m. dalyvavimo priemonės ar būdai iš tiesų skatina gyventojų įsitraukimą, stoka. Atliekami moksliniai tyrimai tam tikra prasme tarsi bando „pasivyti“ ir paaiškinti sparčiai kintančios dabarties istoriją. Fragmentuotas m. dalyvavimo patirtis būtina sisteminti atliekant mokslinius tyrimus, ieškant bendrų kriterijų, apibendrinimų, lyginant paskirų atvejų duomenis, tai nemažas iššūkis mokslininkams, kartu ir būsimų tyrimų galimybė.

Penktojoje mokslo studijos dalyje „E. dalyvaujamas biudžetas: schemas, prieštarumai, efektas ir karaokė“ pristatoma dalyvaujamojo biudžeto kilmė, įgyvendinimo iššūkiai ir demokratinių valdysenos priemonių plėtros galimybės. Autoriai sistemiškai analizuoja skirtingas dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimo strategijas ir taikliai įvertina kiekvienos iš jų ribas bei taikymo aplinkybes. E. dalyvaujamojo biudžeto poveikis piliečių dalyvavimo aktyvumui yra prieštaringas, ypač, jei taikant išmaniąsias technologijas bandoma

dalyvavimą formalizuoti ir reguliuoti, prašant nurodyti papildomą informaciją apie dalyvį. Kartu nemažai diskusinių klausimų kelia lygybės, dalyvių įvairovės aspektai. Atsižvelgiant į aptartas e. dalyvaujamojo biudžeto problemines sritis, mokslo studijos autoriai nurodo, kad taikymo patirtis Baltijos jūros regiono valstybėse yra skirtinga ir gana fragmentuota. E. dalyvaujamojo biudžeto analizė atskleidė, kad ši priemonė veiksmingai gali būti įgyvendinama tik tada, kai aiškiai įvardijami tikslai ir kritiškai įvertinami lūkesčiai dėl proceso bei rezultatų. Pristatomas Alytaus miesto savivaldybės atvejis, traktuotinas kaip pirmasis Lietuvoje, kai gyventojai tiesiogiai galėjo dalyvauti siūlydami projektus ir balsuodami nuspręsti, kurie iš jų turi būti įgyvendinti. Pažymėtina, kad šią iniciatyvą lėmė politinė valia, taigi ji kilo ne „iš apačios“, t. y. ne gyventojų prašymu. Nagrinėjamų e. dalyvaujamojo biudžeto pirmųjų iniciatyvų Lietuvos savivaldybėse pavyzdžiai atskleidžia svarbius įgyvendinimo aspektus ir pamokas, kurių žinojimas leidžia atsispirti būsimums kitų savivaldybių patirtims.

Mokslo studijos rezultatai vertingi dėl išlaikytos dermės ir lygiaverčio santykio tarp mokslinių tyrimų rezultatų analizės bei praktinių aplinkybių įvertinimo laikantis teorinių principų. Visose studijos dalyse pastebimas argumentuotas ir kritiškas autorių požiūris į analizuojamus veiksnius ir jų raiškos perspektyvas bei galimybes. Mokslo studijos problematikos aktualumas ir savalaikiškumas, mokslinis ir praktinis reikšmingumas leidžia šį darbą traktuoti kaip vertingą informacijos ir tolesnės mokslinės diskusijos šaltinį viešojo administravimo, politikos mokslų, komunikacijos studijų studentams, kolegijų ir universitetų dėstytojams, politikams, visiems viešojo sektoriaus institucijose, ypač vietos savivaldos lygmeniu, dirbantiems specialistams.